

TRANSFORMATION OF PERSONAL SPIRITUALITY: THEORETICAL MODELS AND SCIENTIFIC CONCEPTS

Bultakova Shakhnoza Alisherovna

Uzbek International Academy of Islamic Studies

Annotation: This article analyzes the processes of change in personal spirituality in the era of globalization and digital technologies, its theoretical models and scientific concepts. Exogenous and endogenous factors affecting the transformation of spirituality, as well as the issues of renewal of the value system during the maturation of the individual are considered.

Keywords: spirituality, transformation, theoretical model, personality, value, globalization, cultural code, psychological transformation.

SHAXS MA'NAVIYATI TRANSFORMATSIYASI: NAZARIY MODELLAR VA ILMIY KONSEPSIYALAR

Bultakova Shaxnoza Alisherovna,

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida shaxs ma'naviyatining o'zgarish jarayonlari, uning nazariy modellari va ilmiy konsepsiyalari tahlil qilinadi. Ma'naviyat transformatsiyasiga ta'sir etuvchi ekzogen va endogen omillar, shuningdek, shaxs kamolotida qadriyatlar tizimining yangilanishi masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, transformatsiya, nazariy model, shaxs, qadriyat, globallashuv, madaniy kod, psixologik transformatsiya.

Insoniyat tarixining hozirgi bosqichi nafaqat texnologik, balki chuqur ma'naviy yangilanishlar davri bilan ham xarakterlanadi. Shaxs ma'naviyati statik hodisa emas;

u ijtimoiy muhit, ta'lim va shaxsiy tajriba ta'sirida doimiy ravishda transformatsiyaga uchraydi. Ma'naviyat transformatsiyasi — bu shaxsning ichki dunyosi, axloqiy mezonlari va dunyoqarashining sifat jihatidan yangi bosqichga o'tishidir. Shaxs ma'naviyati transformatsiyasining ilmiy va nazariy asoslarini tahlil qilish jarayonida biz nafaqat individual ruhiy o'zgarishlarni, balki jamiyatning global va madaniy etar evolyusiyasini ham ko'rib chiqishimiz lozim bo'ladi. Zamonaviy dunyoda shaxs ma'naviyati murakkab va ko'p qatlamli hodisa bo'lib, u ichki ruhiy ehtiyojlar va tashqi ijtimoiy bosimlarning doimiy to'qnashuvi nuqtasida shakllanadi. Ma'naviyat transformatsiyasi — bu shunchaki axloqiy qoidalarni o'zlashtirish emas, balki shaxsning o'z «Men»ini anglash darajasining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishidir. Bu jarayonda Viktor Franklning ekzistensial yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi; unga ko'ra, ma'naviy yuksalishning bosh omili hayot mazmunini izlash va topishdir. Inson o'z hayotining ma'nosini anglaganda, uning qadriyatlar tizimi tubdan o'zgaradi va u tashqi ta'sirlarga bardoshli, ichki erkinlikka ega bo'lgan shaxsga aylanadi. Abraxam Maslouning iyerarxik modeli esa transformatsiyaning bosqichma-bosqich xarakterini tushuntirib beradi. Shaxs moddiy va bazaviy ehtiyojlardan yuqori ko'tarilib, o'z-o'zini namoyon qilish (samoaktualizatsiya) bosqichiga yetganda, uning ma'naviyati transformatsiyaning eng yuqori nuqtasiga chiqadi. Bunda inson nafaqat o'z manfaati, balki jamiyat va insoniyat farovonligi uchun mas'uliyatni his qila boshlaydi. Shu bilan birga, Lorens Kolbergning axloqiy rivojlanish konsepsiyasi ham mazkur mavzuda muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, transformatsiya jarayoni jamiyat tomonidan o'rnatilgan tayyor qoidalarga so'zsiz bo'ysunishdan (an'anaviy daraja), shaxsiy vijdon va umuminsoniy tamoyillarga asoslangan ongli tanlovga (postkonvensional daraja) o'tishdir. Bu o'tish davrida inson ma'naviyatida ma'lum bir «inqiroz» yuz berishi tabiiy, chunki eski qarashlar yangi realikka javob

bermayqoladi.

Bugungi globallashuv va raqamlashish davrida ma'naviyat transformatsiyasi yangicha mazmun kasb etmoqda. Texnokratik jamiyatda shaxsning «madaniy kodi» va milliy o'zligini saqlab qolishi eng dolzarb muammolardan biridir. Ma'naviyat transformatsiyasini sinergetik yondashuv asosida ko'rib chiqsak, shaxs ichki dunyosi ochiq tizim sifatida tashqi axborot oqimi bilan doimiy almashinuvda bo'ladi. Bu yerda «bifurkatsiya nuqtalari» — ya'ni shaxsning hayotiy yo'lini belgilab beruvchi keskin tanlov vaziyatlari paydo bo'ladi. Agar inson ma'naviy jihatdan kuchli bo'lsa, bunday inqirozlardan yuksalish bilan chiqadi (konstruktiv transformatsiya), aks holda qadriyatlar nigilizmi va ma'naviy bo'shliqqa yuz tutishi mumkin (destruktiv transformatsiya).

O'zbekiston sharoitida shaxs ma'naviyatining transformatsiyasi o'ziga xos milliy model asosida kechmoqda, bunda tarixiy xotira va ajdodlar merosi zamonaviy demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashib, yangi mazmun kasb etadi. Bu sintez jarayonining markazida «Komil inson» konsepsiyasi yotadi, biroq bugungi kunda ushbu tushuncha faqat diniy yoki axloqiy ma'no bilan cheklanib qolmay, balki yuksak intellektual salohiyat, huquqiy madaniyat va ijtimoiy faollikni ham o'z ichiga oladi. Imom Buxoriyning hadisshunoslikdagi ilmiy diyonati, Alisher Navoiyning insonparvarlik falsafasi va Abu Rayhon Beruniyning rasional dunyoqarashi zamonaviy shaxs ma'naviyatini shakllantiruvchi «ma'naviy filtr» vazifasini bajaradi. Ajdodlar merosining transformatsiya jarayonidagi o'rni shaxsning o'zlikni anglash va milliy madaniyatga sodiqlik darajasini belgilaydi. Masalan, Imom Buxoriy merosi orqali shaxsda halollik, ilmga intilish va amal bilan bilimning birligi shakllanadi. Navoiy falsafasidagi «inson qadri» tushunchasi esa bugungi kundagi inson huquqlari va demokratik tamoyillarning ma'naviy ildizi sifatida talqin qilinmoqda. Beruniyning ilmiy merosi esa shaxsda kritik fikrlashni, voqea-hodisalarga ob'yektiv yondashish

va bag'rikenglik (tolerantlik) fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu klassik meros zamonaviy demokratik tamoyillar — fikrlar xilma-xilligi, qonun ustuvorligi va shaxs erkinligi bilan to'qnashganda, shaxs ma'naviyatida yangi sifat o'zgarishi sodir bo'ladi: inson nafaqat an'analarga sodiq qoladi, balki ularni zamonaviy global muhitda qanday tatbiq etishni ham o'rganadi. Komil inson konsepsiyasining zamonaviy talqinida «raqobatbardoshlik» va «ijtimoiy mas'uliyat» tushunchalari ustuvorlik kasb etmoqda. Bugungi kunning «komil insoni» — bu nafaqat ichki ruhiy poklikka intiluvchi shaxs, balki yuksak texnologiyalarni egallagan, kamida ikki-uchta xorijiy tilni biladigan, o'z haq-huquqlarini himoya qila oladigan va jamiyat rivojiga hissa qo'shadigan faol fuqarodir. Bu yerda ma'naviyat transformatsiyasi «ilm — axloq — faoliyat» uchligi asosida quriladi. Davlat tomonidan ilgari surilayotgan «Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari» g'oyasi aynan shunday ma'naviy sintezni amalga oshirish uchun mafkuraviy zamin bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, O'zbekistondagi ma'naviy transformatsiya jarayonida jamiyatning ochiqligi va axborotlashuvi ham muhim rol o'ynaydi. G'arbning ilg'or demokratik tajribalari va Sharqning an'anaviy odob-axloq me'yorlari o'rtasidagi uyg'unlik shaxsda «ma'naviy immunitet»ni shakllantiradi. Bu immunitet yot g'oyalar va destruktiv ta'sirlarga qarshi turishda ajdodlar o'gitlariga tayanadi, shu bilan birga, taraqqiyot uchun zarur bo'lgan innovasion g'oyalarni qabul qilishda ochiqlikni ta'minlaydi. Natijada, O'zbekiston sharoitida shaxs ma'naviyati transformatsiyasi konservativ yopiqlikdan rasional ochiqlikka, hissiyotga asoslangan vatanparvarlikdan pragmatik va ma'rifiy vatanparvarlikka qarab rivojlanib bormoqda. Bu esa o'z navbatida Yangi O'zbekistonning strategik maqsadlariga erishishda inson kapitalini sifat jihatidan yuqori darajaga ko'tarishning asosiy omili hisoblanadi. Abu Nasr Farobiyning «Fozil odamlar shahri» asaridagi ideal shaxs obrazi yoki Alisher Navoiyning himmat

va saxovat haqidagi o'g'itlari bugungi transformatsiya jarayonlari uchun ma'naviy poydevor bo'lib xizmat qilmoqda. Milliy tiklanishdan milliy yuksalishga o'tish bosqichida shaxs ma'naviyati faqatgina o'tmishni eslash emas, balki zamonaviy bilimlarni egallash, kreativ fikrlash va vatanparvarlikni yangicha tushunish orqali boyib bormoqda. Shuni ta'kidlash joizki, ma'naviyat transformatsiyasi jarayonida interiorizatsiya — ya'ni tashqi ijtimoiy normalarning ichki e'tiqodga aylanishi markaziy rol o'ynaydi. Lev Vygotskiy ta'kidlaganidek, insonning ma'naviy rivojlanishi uning madaniy muhit bilan muloqoti natijasidir. Biroq, hozirgi «raqamli madaniyat» sharoitida shaxs virtual va real qadriyatlar o'rtasida muvozanat izlashga majbur. Bu esa ma'naviyatning yangi modeli — «raqamli etika» yoki «raqamli ma'naviyat» tushunchalarining shakllanishiga olib keldi. Bunday transformatsiya sharoitida shaxsning axborot filtrlash qobiliyati (mediasavodxonlik) va kritik fikrlashi uning ma'naviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmga aylanmoqda. Shaxs ma'naviyati transformatsiyasining sinergetik modeli zamonaviy ilmiy paradigmada inson ichki dunyosini barqaror bo'lmagan, doimiy harakatdagi va ochiq tizim sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvning mohiyati shundaki, ma'naviyat qat'iy belgilangan, o'zgarmas qolip emas, balki tashqi muhit bilan tinimsiz axborot, energiya va qadriyatlar almashinuvida bo'lgan murakkab tuzilmadir. Sinergetika nuqtai nazaridan, shaxsning ma'naviy rivojlanishi chiziqli va bir tekis kechadigan jarayon emas, balki sakrashlar, kutilmagan burilishlar va inqirozlar orqali amalga oshadigan evolyusiyadir. Bu yerda «bifurkatsiya nuqtasi» tushunchasi markaziy o'rin tutadi; bu shaxs hayotidagi shunday bir kritik paytdirki, unda eski ma'naviy tartib va qarashlar o'z kuchini yo'qotadi, inson esa mutlaqo yangi sifat bosqichiga o'tish yoki ma'naviy inqirozga yuz tutish arafasida turadi. Bifurkatsiya nuqtasida kichik bir tashqi ta'sir, tasodifiy uchrashuv, o'qilgan bir kitob yoki kuchli hissiyot shaxsning butun dunyoqarashini tubdan o'zgartirib yuborishi

mumkin. Bu jarayonda tizimning «o‘z-o‘zini tashkil etishi» (self-organization) mexanizmi ishga tushadi. Ya’ni, tashqi dunyodagi tartibsizlik va xaos ichida shaxs o‘z ichki ma’naviy ehtiyojlaridan kelib chiqib, yangi tartib va yangi qadriyatlar iyerarxiasini yaratadi. Bunda ma’naviyatning transformatsiyasi shaxsning avvalgi tajribasi va kelajakdagi maqsadlari o‘rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etishga qaratiladi. Sinergetik model insonning erkin tanlov huquqini birinchi o‘ringa qo‘yadi, chunki bifurkatsiya nuqtasida tizimning keyingi rivojlanish yo‘li aynan shaxsning irodaviy qaroriga bog‘liq bo‘ladi. Bu yerda shaxs ma’naviyati faqat tashqi sharoitlarga moslashib qolmay, balki ularni ijodiy qayta ishlash orqali o‘zligini qayta kashf etadi. Mazkur model doirasida ma’naviyat transformatsiyasi «tartibsizlikdan tartib sari» tamoyili asosida kechadi. Inson ma’naviy izlanishlar jarayonida shubhalar va ichki ziddiyatlarni boshdan kechirar ekan, bu «xaos» holati aslida yangi va mustahkamroq ma’naviy barqarorlikka erishish uchun zaruriy bosqich hisoblanadi. Natijada shaxs avvalgidan ko‘ra murakkabroq, moslashuvchan va yuksakroq ma’naviy darajaga erishadi. Bunday yondashuv hozirgi tez o‘zgaruvchan va noaniqliklar davrida shaxsning ruhiy chidamliligini va ma’naviy immunitetini tushuntirishda eng samarali ilmiy konsepsiyalardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Sinergetik transformatsiya shaxsga o‘z ichki potensialini to‘laqonli yuzaga chiqarish va global axborot makonida o‘zligini yo‘qotmasdan, doimiy yangilanib borish imkonini beradi. **Xulosa** qilib aytganda, shaxs ma’naviyati transformatsiyasi — bu to‘xtovsiz davom etadigan ichki va tashqi dialogdir. U nazariy jihatdan psixologik o‘sish, axloqiy kamolot va ijtimoiy moslashuv modellari orqali tushuntirilsa-da, amalda har bir shaxsning takrorlanmas individual tajribasidir. Ilmiy konsepsiyalar shuni ko‘rsatadiki, ma’naviyat transformatsiyasining muvaffaqiyati insonning o‘z oldiga qo‘ygan oliy maqsadlariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlar mutanosibligiga hamda tinimsiz o‘z ustida ishlashiga bog‘liq. Kelajak jamiyatida

ma'naviy yuksalgan shaxs nafaqat bilimli mutaxassis, balki yuksak axloqiy mas'uliyatni his etadigan, ichki dunyosi boy va erkin fikrlovchi inson bo'lishi shart. Ushbu transformatsiyani to'g'ri yo'naltirish uchun esa ta'lim, madaniyat va san'at vositalaridan samarali foydalanish, shaxsning ichki imkoniyatlarini ochishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. – 464 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2020.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
5. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub (Ko'ngillar sevgilisi). – Toshkent: GFN, 2018.
6. Jo'rayev N. Ma'naviyat va transformatsiya jarayonlari. Ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2015.
7. Saifnazarov I., Muxtorov A. Yangilanayotgan jamiyatda ma'naviy hayot. – Toshkent: Fan, 2004.
8. Erkayev A. Ma'naviyatshunoslik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
9. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Смысл; Эксмо, ранкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
- аслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. / Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2019. — 400 с.
- Колберг Л. Психология нравственного развития / Пер. с англ. — М., 2002.
- акен Г. Синергетика: Иерархии самоорганизации в сложных системах. — М.: Мир, 1985.
- ригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. — М.: Прогресс, 1986.
15. Toffler A. Future Shock. — Bantam Books, 1970. (Globallashuv va texnologiyalar ta'siri bo'yicha).